

Politiikka, päättäjät ja ekonomistit

Keskustelua Anu Kantolan väitöskirjasta
"Markkinakuri ja managerivalta"
(Helsinki 2002)

Seppo Honkapohja
Akatemiaprofessori
Helsingin yliopisto

Suomen 1990-luvun taloudellinen lama on syystäkin kirvoittanut varsin laajan tutkimustoiminnan, johon ovat osallistuneet eri aloja edustavat yhteiskunta- ja humanististen tieteiden tutkijat mm. Suomen Akatemian rahoittaman tutkimusohjelman muodossa. *Anu Kantolan* väitöskirja, joka kuuluu viestinnän alaan, on viimeisimpiä Suomen lamaa käsittelevistä tutkimuksista.

Kantolan väitöskirjaa on jo ihasteltu julkisuudessa, ks. *Jubana Vartiainen*, HS 16.2.02. Mielestäni sekä Kantolan teos että "HS:n älyköklubin" sisäinen, Vartiaisen tekemä arvio ansaitsevat kriittisen kommentoinnin. Tämä on kirjoitukseni yksi tarkoitus. Samalla minulle tietysti tarjoutuu tilaisuus reflektoida poliittisten päättäjien ja yhteiskuntatieteellisten asiantuntijoiden, erityisesti ekonomistien asemaan liittyviä kysymyksiä. Haluan korostaa, että kirjoitukseni ei ole mikään opinnäytetyön virallinen arviointi.

Kantolan tutkimuksen tarkoituksena on "ymmärtää talouspoliittisia eliittejä ja sitä, miten he kriisiin näkivät ja mitä he siitä ajattelivat" (s. 19). Lisäksi kirjassa tarkastellaan miltä "talouskriisissä syntyvä poliittinen hallinta näyttää modernin politiikan ja demokratian periaatteellisten ihanteiden näkökulmasta" (s. 20).

Väitöskirjassa käytetty aineisto koostuu SITRA:n teettämistä kriisin ajan päättäjien ja vaikuttajien haastatteluaineistosta, eräistä Kantolan tekemistä täydentävistä haastatteluista sekä muistelmista ym. sekundääri lähteistä. Lukijan on syytä huomata, että Kantola ei ole selvittänyt haastatteluissa esiin tulleiden osakysymysten varsinaista poliittista päätöksentekoa esimerkiksi julkisten asiakirjojen avulla. Hänen empiirinen materiaalinsa ei lainkaan nojautu hallinnolliseen tai historialliseen aineistoon.

Muun aineiston käyttö olisi ollut tärkeää, koska SITRA:n aineisto perustuu vapaamuotoiseen keskusteluun ja muisteluun, jossa mm.

yksinkertaistavat ilmaiset saattavat välillä antaa hyvinkin vajavaisen kuvan esillä olleesta asiasta.¹ Myös tilastoaineistoa olisi varmaan ollut hyvä käyttää systemaattisesti. Yksi harvoista kohdista on (s. 309) toteamus, että ”työpaikkojen määrä supistui useilla toimialoilla vuosien 1989–1999 aikana ...”. Olisi varmaan ollut hyvä mainita myös rakennemuutosten myötä uudet syntyneet työpaikat, mutta tämä ei tainnut sopia Kantolan argumentaation linjaan.

Työn pohjana olleen aineiston luonteen takia Kantolan tutkimus muodostuu ainoastaan narratiiviseksi selostukseksi laman aikana poliittisina päättäjinä, virkamiehinä, eturyhmien edustajina ja keskustelijoina toimineiden henkilöiden haastatteluista sekä haastattelujen tulkinnaiksi, jossa käytetään tiettyä yksioikoista viitekehystä (ks. alla).

Lukijan on syytä muistaa ja Kantolan olisi pitänyt huomata, että koko talouskriisin ajan suomalainen demokratia toimi järjestelmän ilman ongelmia.² Eduskunta teki keskeisimmät lopulliset päätökset (esimerkiksi valtion budjetit ja pankkitukea koskien), hallitukset olivat enemmistöhallituksia ja istuivat koko vaalikauden jne. Poliittisen päätöksenteon toimivallan järjestelmä oli siis muodollisesti kunnossa. Voi olla, että päätöksien poliittisessa vastuun kantamisessa oli puutteita. Ne eivät kuitenkaan tule kunnolla ilmi Kantolan tutkimuksesta, koska hänen viitekehyksensä mukaan kaikki on oikeastaan poliittista toimintaa (ks. tarkemmin alla).

¹ *Esim. kirjan ss. 199–200 oleva puhe ”raban piilottamisesta” on tällaista. Ylin poliittinen vallankäyttäjä, so. eduskunta on aina päättänyt valtion budjetista eikä tietääkseni kriisin aikana tullut esille hallinnollisia laittomuuksia tai toimivallan ylityksiä.*

² *Tällä en tarkoita päätöksien hyvyttä tai huonoutta, vaan hallinnollista ja poliittista toimintatapaa.*

Työssä käytetty viitekehys tarkastelee yhteiskunnan ilmiöitä poliittisen hallinnan ja vallan näkökulmasta käyttäen pitkälti *Michel Foucaultin* ajattelutapaa. Kantolan viitekehys on erikoislaatuinen ja lukijan on syytä pitää tämä asia mielessään. Esimerkiksi asiantuntijoiden asemaa koskeva näkökulma poikkeaa yleisesti käytössä olevasta weberiläisestä näkemyksestä, jonka mukaan asiantuntijan tehtävä on analysoida ja esittää eri päätösvaihtoehtojen seuraukset tutkimustiedon valossa muttei tehdä päätöksiä. Weberiläinen näkemys tekee keskeisen eron poliittisten päättäjien ja asiantuntijoiden välillä. Päättäjillä on yksiselitteisesti vastuu kaikista päätöksistä. Asiantuntijoiden vastuu kohdistuu toimenpiteiden ja niiden mahdollisten seurausten analysoinnin oikeellisuuteen, mukaanluettuna tietämykseen sisältyvien epävarmuuksien selostaminen. Sen sijaan Kantolan mukaan vastuu sekoittuu kaikille, jolloin päättäjät pääsevät kuin koira veräjästä.

On huomattava, että weberiläisessä näkemyksessä poliittisten päätösvaihtoehtojen ja niiden seurausten analyysi voi toki pohjautua arvoihin ja normatiivisiin näkemyksiin ilman että asiantuntijan analyysistä tulee politiikkaa. Asiantuntija voi esimerkiksi sanoa, että mikäli yhteiskunnan hyvinvointikriteerinä on *Rawlsin* maximin, niin silloin se ja se politiikka on oletetuissa olosuhteissa optimaalista.

Kantolalla on tästä rajusti poikkeava näkemys ja omasta näkökulmastaan hän suhtautuu erittäin kriittisesti ekonomisteihin ja kansantaloustieteeseen. Esimerkkeinä ovat vaikkapa seuraavat lainaukset: ”... [ekonomistit] olivat mukana poliittisessa päätöksenteossa ja keskustelussa” (s. 85), ”Ekonomistit tekevät analyysija ja antavat toimintasuosituksia, mikä on luonteeltaan poliittista toimintaa” (s. 245), ”...taloustieteilijöiden tieteellisesti virittyneen

keskustelun alle piiloutuu yhteiskunnan eri ryhminä ja intressitahoina näkevä poliittinen puhe” (s. 247), ”...taloustieteellisesti tuotetut ”tosiasiat” sisältävät ... myös ideologisia olettamuksia ja sitoumuksia” (s. 293), ”Poliittiset arvovalinnat peittyvät teknisiksi valinnoiksi käytettävistä mittareista” (s. 295).

Yllättävää kyllä Juhana Vartiaisen arvioissa Kantolan kirjasta esiintyy todella kummallinen näkemys tältä osin: ”Ekonomistiliitin nihilistinen suhtautuminen demokratiaan voisi olla suuremmankin huolen aihe”. Tässä kommentissa Vartiaisella näyttävät sekoittuvan poliittiset päättäjät ja ekonomistiliitti. Kantolan kirjassa olevista ekonomisteille identifioitavista kommenteista en mielestäni löytänyt nihilistisiä ajatuksia. Päättäjiltä ja etujärjestöjen haastatelluilta edustajilta on sen sijaan raportoitu erilaisia lausahduksia.

Kantolan mielestä poliittista toimintaa on kaikki, millä on poliittisia seurauksia. Jos tämän ajatuksen hyväksyy, niin se pätee erityisesti hänen väitöskirjaansa. Sillä saattaa olla poliittisia seurauksia jo rajun ja latauksia sisältävän termistönsä takia. En pidä perusteltuna näkemystä, että kaikki on vain poliittisen toiminnan pullamössöä. Erityisesti tällainen suhtautuminen saattaa yhteiskuntatieteet peräti kummalliseen asemaan.

Mainittakoon vielä, että erityisen värityneesti kirjassa käsitellään kansantaloustieteen yhtä osa-aluetta, nk. poliittisten suhdannevaihtelujen teoriaa:³ ”Taloustiede näyttääkin ... toimivan eräänlaisena hallinnan tekniikkana, jonka kautta käsitys äänestäjistä omaa taloudellista etuaan ajavina ja ajattelevina puetaan tieteelliseen muotoon” (ss. 333–334). Tätä näke-

mystä voi pitää todella hämmästyttävänä, sillä teorian lähtökohta äänestäjistä omaa etuaan ajavina on empiirinen kysymys. Tällä kohden on syytä tehdä kaksi havaintoa. Ensinnäkin sodan jälkeisenä aikana 1990-luvulle saakka eduskuntavaalien ajankohdan ja valtion menojen kasvun välillä on korkea korrelaatio, mikä viittaa poliittisten suhdannevaihtelujen mahdollisuuteen. Toiseksi poliittisten päättäjien puheet vaalien ja talouspolitiikan rajoitusten ristiriidasta (esim. Kantolan kirja, ss. 195–209) voi ehkä tulkita tueksi poliittisten suhdanteiden teorialle. Tämä pieni pohdiskelu on tietysti hyvin vastakkaista Kantolan ajatusmallille, vaikkei se tietenkään riitä evidenssiksi poliittisten suhdanteiden teorialle.

Kirjasta voisi poimia muitakin erikoisia tulkintoja mm. markkinavoimien, markkinakurin ja tehokkuuden käsitteistä. Olen jo edellä selostanut tarpeeksi Kantolan tutkimuksen näkökulmaa, joten en lähde tältä osin pitempiin erittelyihin. Kantola vihjailee myös demokratian ihanteisiin viitaten vaihtoehtoisesta politiikasta, joka olisi kaiketi johtanut tapahtunutta parempaan lopputulokseen. Hän ei kuitenkaan kerro yksityiskohtia tästä toimintaohjelmasta.

Oman näkemykseni mukaan kriisivaiheen alkaessa v. 1990 talouspolitiikassa oli jäljellä vain huonoja vaihtoehtoja. Toisenlaisen politiikan olisi pitänyt tapahtua jo paljon aikaisemmin. Tässä kohdin olen samaa mieltä kuin Kantola (ss. 305–307) siitä, että julkinen keskustelu rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkamisesta olisi voinut johtaa parempaan lopputulokseen.

Summa summarum, Anu Kantolan väitöskirjassa käytetty aineisto valottaa Suomen talouden lamaa vain hyvin suppealla tavalla. Kirjan näkökulmaa vielä kaventaa käytetty viitekehys, jonka mukaan kaikki asiantuntija-ana-

³ Yleisemmin voisi puhua *public choice* -tutkimussuuntauksesta.

lyysit jne. ovat vain poliittista toimintaa. Kun haastattelumateriaalia ei lisäksi ole yhdistetty mihinkään muuhun aineistoon, ei analyysistä voi tehdä paljoakaan johtopäätöksiä eivätkä kirjassa esitetyt pohdinnat ole erityisen kiinnostavia. Anu Kantolan lennokka kirjoitustyyli ja värikäs ilmaisutapa eivät näitä ongelmia muuksi muuta. Olen eri mieltä Juhana Vartiaisen kanssa, kun hän kehuu Kantolan teosta sa-

noen sen olevan ”mainio dokumentti” ja sille kuuluvan ”arvostetun paikan” talouspolitiikkaa analyysoivien teosten joukossa. Kantolan teos ei mielestäni anna erityisen kiinnostavia näkökulmia ”...poliittisten, taloudellisten ja yhteiskunnan tulevaisuutta koskevien ...päätösten taustoihin sekä tulevaisuuteen” (lehdistötiedote Kantolan kirjasta 29.1.-02). □